

Leszek Kotlewski

Relikty studzienki rewizyjnej źródła przy pomniku Mikołaja Kopernika w Toruniu odkryte podczas badań archeologicznych w 2002 roku

Rocznik Toruński 30, 209-216

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Relikty studzienki rewizyjnej źródłu przy pomniku Mikołaja Kopernika w Toruniu odkryte podczas badań archeologicznych w 2002 roku

Leszek Kotlewski

We wrześniu 2002 r. podjęto remont nawierzchni ulicy Różanej oraz południowej strony Rynku Staromiejskiego do ulicy Szerokiej*. Istotną częścią remontu była renowacja pomnika Mikołaja Kopernika, odsłoniętego w 1853 r., oraz odtworzenie jego integralnych elementów, jakimi były plateau i źródło. Plateau i źródło istniały do lat trzydziestych XX w., kiedy to, w związku z przebudową torów tramwajowych, zostały zlikwidowane.

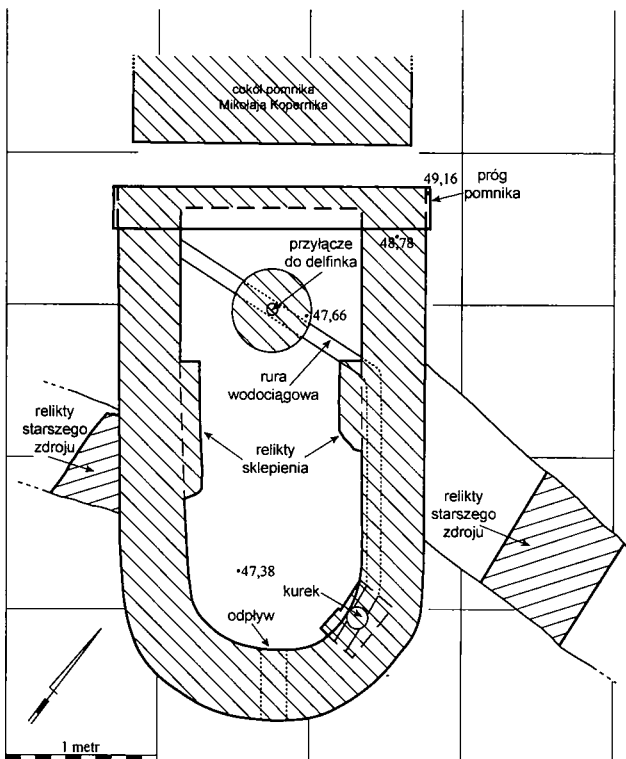
Interesujący nas źródło, znany m.in. z publikowanych zdjęć i rycin, składał się z granitowej misy oraz granitowej, prostopadłościowej skrzyni nakrytej płytą o wykroju kopertowym w widoku z góry. We frontowej, południowo-wschodniej, ścianie skrzyni znajdował się wypływ wody zwieńczony stylizowanym wyobrażeniem delfina (ryc. 1).

* Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi wykonywanymi podczas wspomnianego remontu, finansowany przez Miejski Zarząd Dróg i Miejskiego Konserwatora Zabytków, pełnili: Lidia Grzeszkiewicz-Kotłewska i Leszek Kotlewski. Informacje z badań pozyskane podczas nadzoru, m.in. z wykopów związanych z odtwarzaniem źródła, zawarte zostały w „Sprawozdaniu z badań archeologicznych przeprowadzonych podczas remontu nawierzchni Rynku Staromiejskiego i ul. Różanej w Toruniu w 2002 roku”, Toruń 2003, maszynopis w posiadaniu autorów.

Ryc. 1. Pomnik Mikołaja Kopernika w Toruniu, przedruk z „Illustrirte Zeitung”, nr 542, 19 XI 1853 r.

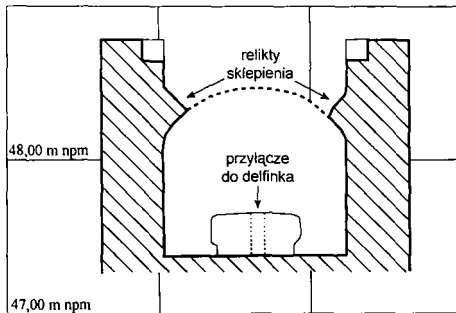
Z remontem nawierzchni oraz zamiarem rekonstrukcji źródła wiązała się konieczność usunięcia przed pomnika granitowych płyt chodnikowych, aby wykonać m.in. fundament pod nową misę i skrzynię. Po zdjęciu płyt oraz usunięciu podsypki odślonięto koronę murowanej z cegły wydłużonej budowli przylegającej do pomnika. Postanowiono usunąć zasypisko budowli, aby zbadać, co znajduje się wewnątrz niej oraz czy łączy się ona z fundamentem pomnika. Przebadanie konstrukcji miało na celu pozyskanie informacji koniecznych do prac rekonstruk-

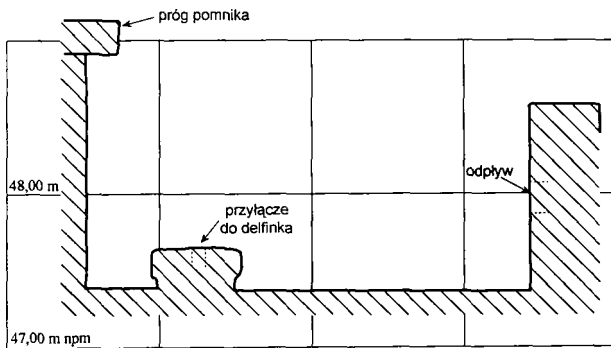
Ryc. 2. Rzut poziomy reliktyw studzienki rewizyjnej źródła przy pomniku Mikołaja Kopernika z pozostałościami instalacji doprowadzającej wodę i odprowadzającej do kanalizacji oraz prawdopodobnie relikty starszego źródła, który istniał, gdy funkcjonowały w Toruniu wodociągi drewniane.

Południowo-zachodnia ściana studzienki źródła „kopernikańskiego” częściowo pobudowana została na relikwach starszego źródła.

Rys. L. Grzeszkiewicz-Kotlewska, L. Kotlewski

Ryc. 3. Przekrój poprzeczny studzienki rewizyjnej źródła.
Rys. L. Grzeszkiewicz-Kotłowska

Ryc. 4. Przekrój podłużny studzienki rewizyjnej źródła.
Rys. L. Grzeszkiewicz-Kotłowska

Fot. 1. W narożniku południowo-wschodnim studzienki znajduje się wnęka z kurkiem, a pośrodku kolistej ściany widoczna jest zaczopowana rura kanalizacyjna. Fot. L. Kotlewski

cyjnych źródłu. Po usunięciu zasypiska potwierdzono wcześniejsze przypuszczenia, że są to relikty studzienki rewizyjnej źródłu, na której spoczywały misa i skrzynia, kryjącej instalację doprowadzającą wodę do źródłu i odprowadzającą do kanalizacji.

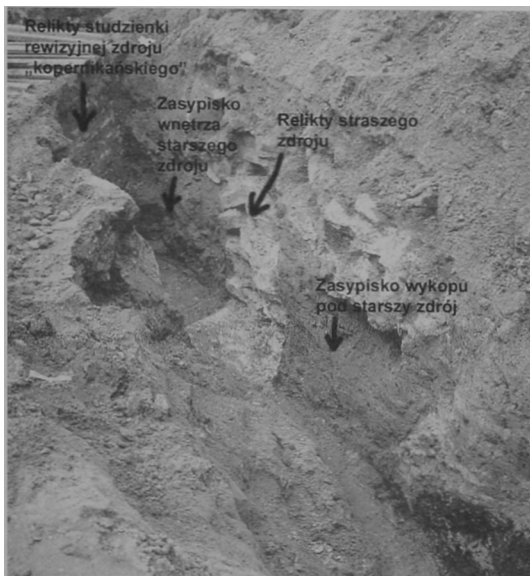
Murowana ceglana studzienka źródłu łączy się z kamienno-ceglanym fundamentem pomnika Mikołaja Kopernika. Budowla ma kształt zbliżony do prostokąta i krótszą, południowo-wschodnią ścianę, zakończoną koleścic. Dno stanowi ceglana posadzka, której rzędy cegieł bieżną ukośnie w stosunku do ścian studzienki. Z analizy wynika, że najpierw położono posadzkę, a później pobudowano mury studzienki.

Wymiary wewnętrzne studzienki: długość – 2,9 m, szerokość – 1,2 m, głębokość (licząc od korony zachowanej rolki do ceglanej posadzki) – 1,4 m. Szerokość murów studzienki wynosi 0,42 m.

Fot. 2. Prawdopodobnie relikty starszego źródła, na których pobudowano południowo-zachodnią ścianę studzienki rewizyjnej źródła przy pomniku Mikołaja Kopernika. Fot. L. Kotlewski

W odległości 1,02 m od fundamentu pomnika wzdłuż wewnętrznych lic ścian dłuższych studzienki, aż po ścianę południowo-wschodnią, zachowały się pozostałości po sklepieniu. Zamykało ono południowo-wschodni odcinek studzienki, a zarazem opierała się najpewniej na nim granitowa misa źródła (ryc. 2, 3). Na odcinku studzienki

Fot. 3. Mur, odsłonięty w wykopie na zewnątrz południowo-wschodniej ściany studzienki rewizyjnej źródła, jest najpewniej reliktem starszego źródła zasilanego wodą z drewnianych wodociągów. Fot. L. Kotlewski

znajdującym się przy pomniku nie stwierdzono śladów po sklepieniu, ponadto mur jest tak opracowany, że sklepienia na pewno tu nie wykonano. W tym miejscu znajdowała się granitowa skrzynia, przez którą można się było dostać do wnętrza studzienki. Wewnątrz studzienki, jak już wcześniej wspomniano, znajdowała się instalacja wodno-kanalizacyjna. Wodę prowadzono żeliwną rurą o średnicy zewnętrznej 12 cm. Rurę wprowadzono do studzienki od południowego wschodu przez wnękę w narożniku południowo-wschodnim, w której znajdował

się okazały kurek (fot. 1). Następnie rura biegła w ścianie północno-wschodniej studzienki do wysokości granicy pomiędzy misą a skrzynią, gdzie rurę wprowadzono ponownie do wnętrza studzienki. Tutaj biegła skosem do ceglanej cylindrycznej konstrukcji i od niej dalej skosem do ściany południowo-zachodniej studzienki, a odgałęzieniem o średnicy 9 cm doprowadzała wodę do wylewu źródła zakończonego delfinem (ryc. 2).

W południowo-wschodniej ścianie studzienki, na wysokości 51 cm od posadzki, znajduje się zaczopowana żeliwna rura kanalizacyjna o średnicy zewnętrznej 21 cm, którą odprowadzano wodę z misy źródła do kanalizacji (fot. 1).

Studzienka, po wykonaniu dokumentacji rysunkowej i fotograficznej, została ponownie zasypana wraz z relikwiami instalacji doprowadzającej i odprowadzającej kiedyś wodę. Odtworzony obecnie źródło zasilany jest wodą z nowego, w innym miejscu wykonanego przyłącza, wodę odprowadza się również nowo wykonanym przyłączem kanalizacyjnym.

Na zakończenie należy wspomnieć, że źródło przy pomniku Mikołaja Kopernika wybudowany został w miejscu, w którym wcześniej znajdował się starszy źródło zasilany wodą z wodociągu drewnianego. Świadczą o tym odkryte, w wykopach obok opisanej wyżej studzienki, mury będące relikwiami starszego źródła. Południowo-zachodnia ściana źródła przy pomniku pobudowana została na krótkim odcinku na pozostałościach wcześniejszego źródła (fot. 2; ryc. 2). Fragment muru starszego źródła odsłonięto także w wykopie na zewnątrz południowo-wschodniej ściany źródła (fot. 3; ryc. 2). Jednak na podstawie odkrytych relikwii nie można określić kształtu wcześniejszej budowli.